

בס"ד

שיעור הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

מעילה בריח הקמזורת

- תרלא -

נמסר בש"ק פ' כי תשא ה'תש"פ

לצערנו הרב החל מש"ק פ' ויקהל-פיקודי לא יהיו שיעורים עקב המצב. על

חידוש השיעורים תבוא הודעה נפרדת

ונאחל לעם ישראל שינצל מהמגיפה ונוכל לחזור לשבת באוהלה של תורה

וקול רינה וישועה ישמע באהלי צדיקים

בברכת פסח כשר ושמה

המארגנים

timnati

UX UI WEB DESIGNER

052-767-3419

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמנתי עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

מעילה בריח הקטורת

נמצא לפי"ז הכל מבואר, שאמנם שני הטעמים יחדיו קיימים; הא דריח אין בו ממש והוא דנעשית מצוותו. ולעולם קול מראה וריח אין בהם משום מעילה כמימרא דבר קפרא, ולא משמע כלל שמגיהים ומתקנים דבריו [ויש להוסיף דבכריתות לא גרסינן 'אלא' בתירוץ הגמרא, ומשמע שנשארים עם ההנחה הראשונה של המקשה. ואמנם בפסחים גרסינן 'אלא' אבל היינו רק לענין ההעמדה באוקימתא, שלא כפי ההבנה הראשונה שבכל אופן לא מעל], והרי מכך שהכליל בר קפרא ריח עם קול ומראה הרי מפורש שטעם אחד לכולם (וכן דקדק הגרי"ז בכריתות ו), וזהו המקור לדברי הראב"ה והרמב"ם והתו"י שבעצם קול ומראה וריח אין בהם מעילה, והמריח הדס של הקדש לא מעל, ומ"מ לגבי ריח הקטורת בשעת הקטורת לא סגי בהאי טעמא לפטור כיון שעיקר הקדשה בשביל הריח ועל כן אם מריח באותה שעה מעל. אמנם לאחר שעלתה תמרתה וכבר נתקיימה המצוה [היינו 'נעשית מצוותו' דאמרינן] שוב אם מריח בה פטור ואעפ"י שעדיין לא נעשית כל מצות הדשן [ואם נהנה מגוף הדשן ימעול] - אך אין מעילה בריח כדברי בר קפרא.

בזוה ביאר הגרא"ל דקדוק לשון הרמב"ם המורה שהמעילה בקטורת קיימת רק בשעה שעולה תמרתה, לא לאחר שעלתה וגם לא מקודם. והיינו מפני שאם מריח בסממנים קודם שהקטיר לא מעל כי אין מעילה בריח וכמוש"כ התו"י לענין המריח הדס. ורק בשעה שמעלה תמרתה שאז הוא קיום מצוותה - מעל. וע"ש עוד בדבריו המאירים והמתוקים.

והנה יסוד הגרא"ל הנ"ל שקטורת שונה מהקטורת אברים ופדרים, שעיקר מצוותה להעלות ריח ואילו שאר אימורים עיקר מצוותם באכילת המזבח ועיכול האברים, הביא כן גם מהחזו"א (שם סק"ג). והוא ז"ל הראה שיסוד הדברים מבואר בירושלמי (יומא ב, ב). ויש להוסיף בזה הטעמה.

דהנה כתב הגרי"ז בבאור מה שמוכח מדברי הרמב"ם (בסמה"צ) והחנינון שחלוקות מצוות קרבנות ציבור שהן מוטלות על הציבור ואילו מצות הקטרת קטורת מוטלת על הכהנים, ופירש הגרי"ז שאעפ"י שהקטורת גם כן תורת קרבן ציבור עלה, אבל שונה עיקר מצוותה וחיובה משאר קרבנות ציבור שבהם עיקר החיוב הוא 'חיוב קרבן', בדומה ליחיד שחטא שעיקר גדר חיובו הוא חיוב קרבן וריצויו, הכי נמי על הציבור מוטלת 'חיוב קרבן' שיוקרב וירצה עליו, משא"כ הקטורת עיקר מצוותה וחיובה הוא מעשה ההקטרה, ולא במה שמוקטר ומרצה עליו. ועל כן כל קרבנות ציבור מוטלים על הציבור, להיות הקרבן קרב ומרצה עליהם, והכהנים אינם אלא עושי העבודה, משא"כ בקטורת שכל עיקר מצוותה היא עצם העשייה, על כרחך המצוה מוטלת על הכהנים שהרי הם עושים את מעשה הקטורת. והביא בשם הגר"ח שאף על פי שבכל הזבחים קיימא לן שאם נזבחו שלא לשמן כשרים ולא עלו לשם חובה, בקטורת אם אך הדין הוא שכשרה שלא לשמה, לא שייך שלא תעלה לשם חובה להצטרך קטורת אחרת, כי כל עיקר חיובה הוא אך מעשה ההקטרה, והרי המעשה נעשה בהכשר. ועוד פירש לפי"ז ששיעור פרס שבקטורת אינו בשם 'קרבן' כמו עשרון במנחה, אלא שיעור במעשה ההקטרה. עכ"ד בספרו.

והוסיף הגרי"ז (בסנסיל עה"ת, בהוספות החדשות) לבאר בזה דיוק לשון הפסוק 'שימו קטורה באפך וכליל על מזבחתך',

'והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם וגו' איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו'. ושנו בבבביתא (בפסחים כו. וכריתות ו). המפטם את הקטורת להריח בה חייב. והמריח בה פטור (מכרת במזיד ומחטאת בשוגג) אלא שמעל. והקשו: ומי איכא מעילה בריח והאמר ר"ש בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה. ומשני: קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהן ממש, וריח לאחר שתעלה תמרתה אין בו משום מעילה הואיל ונעשית מצוותו. ריהטת הדברים משמע שלמסקנא נקטינן שיש בריח משום מעילה, שלא כקול ומראה, ורק דין אחר הוא שלאחר שעלתה תמרתה במקדש הרי נעשית מצוותה וכל דבר שנעשית מצוותו אין מועלים בו מלבד שני דברים שגילה בהם הכתוב, תרומת הדשן ובגדי כהונה כדאיתא התם.

ואולם הראב"ה (בפסחים שם, וכ"ה בהגהות אשרי) סתם וכתב קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה, וכמימרא דבר קפרא כפי שהיא. וצ"ע כיצד ליישב דבריו עם מסקנת הגמרא.

בבזו כן יש לעמוד על דברי הרמב"ם (מעילה ה, טז) 'קול ומראה וריח של הקדש לא נהנין ולא מועלין. במה דברים אמורים כשהריח בקטרת אחר שעלתה התימורת אבל אם הריח בקטרת כשתעלה תמרתה מעל'. הרי פתח במימרא דבר קפרא, להשוות ריח לקול ומראה, וסיים לכאורה בטעם אחר, שלאחר שעלתה התימורת כבר נעשית מצוותה - ומשמע שבעצם יש מעילה בריח, שלכך כשמריח בשעת עליית תמרתה מעל, אלא שכל דבר שנעשית מצוותו אין מועלים בו.

פתח ישוב דברי הרמב"ם, נמצא בחדושי ר' אריה לייב מאלין (ה"ב נט), ובתמציתיות בדברי חזון איש (זבחים כ(א), ד). ויסוד הדברים עפ"י התוס' - ישנים ביומא (ס) שהקשו מדוע אין מועלים בקטורת לאחר שתעלה תמרתה והלא בדשן מזבח החיצון מועלים עד תרומת הדשן או עד הוצאתו מפני שעדיין לא נעשית מצוותו (ע' מעילה ט), והכא נמי כל עוד לא דושן המזבח הפנימי בדין הוא שימעלו באפר, ומדוע חשיב 'נעשית מצוותו' משעלתה תמרתה. ותירצו [בתירוץ שני] שאמנם יש מעילה בגופו של הדשן כל עוד לא נתקיימה מצות דישון אבל ריח שאני שאין בו ממש כמו קול ומראה הלכך אין מועלים לאחר שתעלה תמרתו. והוסיפו שלפי זה המריח הדס של הקדש - לא מעל, שהרי אין מעילה בריח [וכן צדד החזו"א (זבחים כ(א), ד) מדנפשיה לתרץ קושית התוס'. וכנראה לא היו לפניו התו"י]. והדברים סתומים וחתומים לכאורה, הלא בגמרא מבואר שהטעם שאין בו מעילה הוא משום שנעשית מצוותו ולא משום שאין ממש בריח. וביאר הגרא"ל שבעצם אין מעילה בריח כמו בקול ומראה אלא דקטורת שאני, שהואיל ומצות הקטרת קטורת עיקרה שתעלה תמרתה ויעשה ריח [בשונה משאר הקטרות אברים ופדרים, שבהם עיקר המצוה הוא באכילת המזבח הלכך בעינן עיכול], על כן כשאנו דנים על מעילה בריח הקטורת, אעפ"י שאין בריח ממש, אך כל עוד לא עלתה תמרתה מעל מפני שכל הקדשו הוא לריח, משא"כ לאחר שעלתה תמרתו ונתקיימה מצוותו, שב דין הדשן להיות כשאר הקדש שיש מעילה בגופו כל עוד לא נעשית מצוותו אבל אין בו מעילה בריח מפני שאין בו ממש, הלכך אם הריח בו לא מעל אעפ"י שעדיין לא נתקיימה מצות דישון, ואולם אם נהנה בגופו - מעל.

שבקטורת עיקר מצוותה היא העשייה, 'שימו קטורה', ואילו בשאר הקרבנות שיש בהם חובת ריצוי, מתקיימת המצוה באכילת המזבח ולא במעשה ההקטרה גרידא, ועל כן בהם לא כתיב מעשה השימה אלא היותם עולים 'כליל על מזבחך'.

אבן לפי יסוד החזו"א והגרי"א, יאיר יסוד הגרי"ז באור חדש וגם יוטעם דיוק הפסוק; בקטורת עיקר מצוותה הוא העלאת הריח, ולכן עיקר המצוה הוא בעצם העשייה דהיינו העלאת הריח, משא"כ בשאר קרבנות עיקר מצוותם היותם נקרבים לרצון על המזבח. ועל כן בקטורת לא הוזכר מזבח, הגם שטעונה גם היא מזבח כשאר קרבנות, כי גדר מצוותה הוא מעשה העלאת הריח, וזהו 'שימו קטורה באפק', ואילו בהקטרת אימורים אין מוזכר המעשה אלא היותם מוקטרים על המזבח, 'וכליל על מזבחך'.

ב אלא שעדיין עצם הסברא שכתב הגרא"ל לא נתבארה כל הצורך; מה מהני זה שעיקר הקטורת בשביל ריח לענין שימעלו בה, סוף סוף אין בריח ממש כמו קול ומראה ומדוע ימעול בהרחה גרידא. והוא ז"ל ביאר הדבר לדרכו באופן מחודש. ולהלן יתבאר בדרך אחרת.

והנה הקושיא תתחדד ביותר על פי דברי האור-שמח (שבת פ"א) שפירש הא דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, כי חיוב מעילה שייך רק בדבר שבהדיט כי האי גוונא הוי גזל אבל דבר שאין חברו מעכב עליו, גם בהקדש לא מעל. וייסד הדבר על פי דברי הגמרא בב"ק (כ:): שרצו להוכיח ממה שהדר תחת קורה של הקדש מעל, דהדר בחצר חברו שלא מדעתו צריך להעלות לו שכו [ודחו הקדש שלא מדעת כהדיט מדעת דמי, כלומר הרי זה כדר לדעת חברו שהוא מעכב על ידו, שודאי חייב להעלות לו שכו]. ומה ראייה מדין מעילה שהוא איסור הנאה, לדין תשלומי נהנה לחברו - אלא מוכח שיסוד דין מעילה הוא לקיחת ממון וגזילה, וכל שאילו בהדיט כי האי גוונא פטור, לא מעל. והכי נמי כשם שאדם המנגן בכלי שיר, לאו כל כמיניה לעכב את חברו מלשמעו - כמו כן הנהנה מקול של הקדש לא מעל, וכן כל כיו"ב. נמצא לפי דבריו הטעם שהמריח בשמים של הקדש לא מעל, כיון שאין בפעולה זו לקיחת הנאה המחייבת ממון, שהרי הריח מופץ בכל אופן והוא רק מתקרב אליו ונהנה ממנו. ואם כן הדרא קושיא מדוע הנהנה מריח הקטורת קודם שנעשית מצוותה מעל הלא אין תורת מעילה בהנאה דממילא כגון זו.

לגוף דברי האור-שמח, אין להקשות מדברי הגמ' בפסחים שם שפירשו הא דרבן בן יוחנן בן זכאי היה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו - דשאני היכל דלתוכו עשוי [פרש"י שאין הנאת צלו נאסרה דאין זה דרך הנאתו]. הרי דלולא סברא זו היה אסור לישב שם, והלא הכא מאי גזילה איכא, וכי בהדיט כי האי גוונא יתחייב משום לקיחת הנאה מחברו? - הא לא קשיא דהלא אמרינן שם בגמרא שאעפ"י שקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, מעילה הוא דליכא הא איסורא איכא [ופשטא דמלתא איסורא דרבנן, ואולם רבנו דוד צדד דמדאורייתא הוא]. וא"כ מצד איסור זה, שהוא אינו משום לתא דגזל, היה לנו לאסור לישב בצל הגם שאין בזה גזל ומעילה. על כך הוצרכו לסברת

א ובלא סברת האו"ש היה אולי מקום לומר שהנאת צל שאני מקול מראה וריח כי ההסתופפות תחת הבנין נחשבת לשימוש בגוף הבנין שהרי הבנין עצמו סוכך ומגן עליו, דלא כהנך שהנהנה מופשטת ואילו גוף החפץ אינו אלא כגורם המייצר דבר המהנה.

'שאני היכל דלתוכו עשוי', דעיקרה של סברא זו שייכת כלפי איסור זה שעניינו כאיסורי הנאה דוקא, שהרי כלפי דין גזל ודאי לא יעלה על הדעת לחלק בין הנאה כדרכה או שלא כדרכה, כי החיוב הוא על לקיחת ממון מהזולת, מה לי כדרך או שלא כדרך. וזהו טעמם של התוס' (בסנהדרין פ עמוד) שבמעילה חייב אפילו שלא כדרך הנאתו, שהרי כפי שביאר האו"ש, חיוב מעילה גדרו כחיוב גזל משום לקיחת ממון. נמצא אם כן שהשיבה בצל ההיכל מבחוץ מותרת בהצטרפות שני טעמים; מצד דין 'מעילה' - אין בהנאת צל משום לתא דגזילה כלל. ומצד איסור הנאה שאסרו אף בדברים שאין בהם משום גזל כגון קול ומראה - הרי נהנה שלא כדרך, דלתוכו עשוי.

ומזבן ממילא שאין סתירה לסברת התוס' בסנהדרין ממה שאמרו שאני היכל דלתוכו אסור דמשמע שמותר שלא כדרך בהקדש [וכבר הקשה על דבריהם השעה"מ (ברייתא הספר) מהאי סוגיא] - דהגמרא מיירי באיסור הנאה ואילו התוס' מיירי בדין מעילה - במניח חלב של הקדש על גבי מכתו, שמשמש בגוף הדבר - שענינה משום גזל, כאמור.¹

וע"פ פי זה מוסברים דברי הרמב"ם (שופר א,ג): 'שופר הגזול שתקע בו - יצא שאין המצוה אלא בשמיעת הקול אעפ"י שלא נגע בו ולא הגביהו השומע יצא ואין בקול דין גזל. וכן שופר של עולה לא יתקע בו ואם תקע - יצא, שאין בקול דין מעילה. ואם תאמר והלא נהנה בשמיעת הקול - מצות לא ליהנות ניתנו'. וכבר הקשו המפרשים מדוע הוצרך לשני טעמים; שאין בקול דין גזל, ומצוות לאו ליהנות ניתנו. ובגמרא (בר"ה כח) הוזכר רק הטעם השני. ופירש בקהלות יעקב (נדרים ס"י מד) שבתחילה ביאר הרמב"ם מדוע אין בדבר משום חיוב מעילה. על זה פירש שאמנם השימוש בשופר לתקוע הוי גזל ומעילה, אבל הואיל והמצוה היא רק בשמיעת הקול ובקול אין גזל וכמו"כ 'אין בקול דין מעילה' דהיינו הך, על כן יצא ידי המצוה בשמיעה, אעפ"י שמעל במעשה התקיעה. ושוב ביאר הלא סוף סוף יש איסור הנאה מהקדש אף בגוונא דליכא גזילה [כמו דאמרינן גבי קול מראה וריח כנ"ל] וא"כ נהי דליכא גזילה בקול אבל יש כאן איסור הנאה - על כך מתרץ מצוות לאו ליהנות ניתנו ואין זו הנאה שנאסרה. ואולם בטעם זה לבד לא סגי, כי לענין מעילה שענינה משום גזל, י"ל דכך לי אם משתמש בדבר שיש בו הנאת הגוף או שימוש של מצוה, סוף סוף גזילה איכא בכך שמשתמש בדבר של הקדש - על כן הוצרך הרמב"ם לטעם שהמצוה היא בשמיעת הקול ואין בקול משום גזילה.²

ב ע' בהערה שבסוף השיעור.

ג ואולם התוס' בפסחים שם נקטו שאף במעילה מותרת הנאה שלא כדרכה. ומשמע לכאורה שנקטו שדין מעילה אינו משום גזל. אך יתכן שסבורים דבעינן תרתי כדי לחייב משום מעילה, בעינן גדר לקיחת הנאה של גזל [כההיא דב"ק, ולהכי קול מראה וריח פטור] ובעינן נמי מעשה איסור ככלל התורה ולכן שלא כדרך שרי. ושעתי מהרב שליט"א לברא דברי התוס' עפ"י דברי הגרש"ש (בשער"ג, ג,ב) לחלק בין חיוב מעילה לאיסור מעילה, שהאיסור אינו משום גזל [והגרי"א (בקובץ הערות נב) תלה בזה מחלוקת הראשונים. אלא שבעיקר הוכחות הגרש"ש והגרי"א יש לדון טובא, ואכ"מ], ואם כן על זה קאי נידון התוס', דלא מיירי בדמים דהא כשיושב בצלו של היכל ודורש ל"ש דמים. [עוד יש לדקדק בלשון התיבות (כח) דדוקא קרן וחומש הוי משום גזילת הקדש, אבל אשם הוא משום העבירה שנהנה מן ההקדש]. עוד בענין זה - ע' בשיעור לד אות ה.

ד ולפי"ז לכאורה הנוטל לולב של הקדש אף בשאר הימים לא יצא מטעם מצוה הבאה בעבירה דהלא השתמש בדבר של הקדש הגם שאין זו 'הנאה'. אך הלא דעת הרמב"ם (לולב ח,ט), נראית שאין פסול משום מצוה הבאה בעבירה. ומ"ש משופר, וי"ל שבשופר התקיעה בעצמה היא מעשה גזילה ואילו היתה התקיעה מצוה הוי אין עבירה בלשון משא"כ תזקת הלולב בידו לאחר שגזל, אין בה גזילה כלל שאינו משתמש בו, ומה שמעכב ואינו מחזיר הוא דבר נפרד אבל מעשה הנטילה עצמו אינו איסור, הלכך הנוטל לולב של הקדש יצא בשאר הימים.

ה וע"ע בשיעורים קנד, ג; ריח, א.

עצמו (כמובא בחדושי הגר"ז זכח"ו), הלכך במקדיש למזבח אינו חייב ארבעה וחמשה כמו במכירה להדיט.

ונראה שחילוק זה מבואר בסוגית הגמרא בחולין (קלה קלט): תרנגולת של הקדש שמרדה - פקעה קדושתה ממנה, ואילו שה וכד' הראוי למזבח שברח - לא פקעה קדושתו, כיון בקדשי בדק הבית קדושתם נובעת ומותנית בדין הממון, וכיון שמרדה ולא תשוב לעולם הרי היא מופקעת מהרשות הממונית של ההקדש וממילא פקעה הקדושה, כשם שבהדיט כי האי גוונא נעשה הפקר וכדין 'זוטו של ים' האבודה ממנו לגמרי [כמו שפירשו הרשב"א והריטב"א שם], וכפי שהסבירו האחרונים שגדר 'בעלות' היינו יכולת שליטה, ולא תתכן בעלות מופשטת בלא אפשרות שליטה כלשהי [ובשליטה חלקית חשיב 'שלו ואינו ברשותו', כמו חפץ שנגזל מתחת יד בעליו]. משא"כ קדושת מזבח אינה תלויה כלל בבעלות הממונית [והרי מבחינת הממון חשיב 'תורא דראובן' כדמעיכרא כנ"ל] הלכך אין הקדושה יכולה להיפקע בגלל איבוד החפץ. ועוד מוסברים בחילוק זה דינים רבים נוספים, לענין הפקעת הקדש מידי שעבוד [שכתבו הראשונים לחלק בין קדושת בדק הבית לקדושת מזבח], וכן פקיעת קדושה בכדי (בנדרים כט), ועוד.¹

לאור כל זה לכאורה היה מקום ליישב הקושיא מדברי האור - שמח, ולומר שאמנם בקדשי בדק הבית אין מעילה בקול מראה וריח מפני שאין בזה לתא דגזל, ואולם הקטורת שהיא קדושה בקדושת מזבח, גדר מעילה בה הוא כשאר איסורי הנאה ולא כהוצאת ממון מרשות הקדש, ועל כן שייך בה דין מעילה אם לא משום שנעשית מצוותה.

אך נראה שאין זה בזה כדי להעלות ארוכה², כי מלבד שהאור - שמח גופיה לא נקט חילוק זה כמבואר בדבריו, גם מצינו לרבותינו שהוכיחו שאף בקדשי מזבח גדר מעילה הוא משום גזל וכדלהלן, ואם כן מלבד שנדחית הצעת התירוץ, עוד מוטל עלינו עתה לבאר כללות הענין כדי ליישב הסתירות; מחד נראה מוכח מכמה מקומות שבקדשי מזבח אין המעילה משום גזל - ככל הנ"ל, ומאידך הגר"ש שקאפ (בשערי ישר גכב) כתב לדחות חילוק הנתיבות הנ"ל מדאמרינן במעילה (טו) שקדושת בדק הבית וקדושת מזבח מצטרפים לשיעור לחייב עליהם משום מעילה. ואם חיוב מעילתם שונה, שזה יסודו משום גזל וזה כפרה על כך שנהנה מהקדש, כיצד שייך צירוף הלא אין זה אותו חיוב.

יתרה מזו, הלא הגר"ח הוא מרא דשמעתא דהאי חילוקא, במה שכתב לענין גנב שור והקדיש כנ"ל, וכן כתב בספרו (הלכות מעילה ב,ה) גבי פרה אדומה דהדין דאין מעילה בדבר שנעשית מצוותו שייך רק בקדשי מזבח שקדושתם רק משום מצוותם וכשנעשית המצוה פקעה קדושתם, אבל בקדשי בדק הבית שנעשה ע"י עצם הקנין, לא אכפת לן במאי דאינם עומדים תו למצוה. וכן ביאר בזה דהא דקדשים שמתו אין בהם מעילה, אמרינן רק בקדשי מזבח ולא בקדשי בדק הבית שמעילתם מצד עצם הקנין להקדש. ואם כן יש לתמוה מדבריו שם להלן (בפ"ח ה"א)

1 ע' בהרחבה בשיעור ס.

2 ע"ע דובב מישרים ח"א קלב וקה"י מעילה א ועוד.

ח גם מהגמרא נראה להוכיח שאין זה תירוץ, שאם כן מהו שהקשו ממריח קטורת דמעל על מימרא דבר קפרא והוצרכו לאוקימתא דעלתא תמרתו, הלא יש להישאר בהנחת המקשה ולומר שאני קדושת הגוף שיש בה מעילה בקול מראה וריח. ומוכח שנקטה הגמרא בפרשט שאף בקדשי מזבח אין בהם מעילה בהנן, ומהטעם שיתבאר.

הרי ראינו שדברי האו"ש המוכחים מהסוגיא בב"ק, מסתייעים גם כן מדברי הרמב"ם והתוס' בסנהדרין. וא"כ הלא תגדל הקושיא הראשונה, מדוע יש מעילה בריח לאחר שתעלה תמרתו והרי אין בכך לתא דגזל.

א ולכאורה יש לתרץ בריוח על פי דברי הנתיבות - המשפט (בסי' כח סק"ב) לחלק בין קדושת בדק הבית לקדושת מזבח, שהקשה מהמבואר בפסחים (כט). שאין מעילה בחמץ של הקדש מפני שאין לו דמים, ואילו בכריתות (יג) שנינו שהאוכל נותר בשוגג מתחייב גם באשם מעילות - והרי אין לנותר שווי דמים כלל. וכתב לחלק שבקדשי בדק הבית כהיא דחמץ של הקדש בפסח, חיוב מעילה הוא משום גזל, וכמו שכתבו התוס' בכתובות (ל:): שבתשלומי תרומה אין אומרים 'קם ליה בדרבה מיניה' להיפטר מממון, מפני שהם כפרה, משא"כ בתשלום מעילה בהקדש - הרי שדין ממון הוא ולא כפרה, ואולם מעילה בקדשי מזבח משום כפרה היא וכמו בתרומה, הלכך אפילו אין לו דמים חייב משום מעילה.

וכבר העיר הגאון ר"ב פרנקיל בהגהותיו 'ברוך טעם' שעיקר החילוק נמצא בתוס' ישנים בכריתות (יג:), שהקשו מדוע חייב אשם מעילות באכילת נותר הרי לא שוה מידי ומאי שנא מהאוכל חמץ של הקדש במועד - דהתם בקדושת דמים דלא נחתה עליו קדושת הגוף וכשנאסר בהנאה אינו שוה פרוטה ולא נהנה מן ההקדש שוה פרוטה. עכ"ד. [והא דאמרינן (שם כג) שבשר נותר בימות החמה שהוא מוסרה, האוכלו פטור משום שאין בו שוה פרוטה - אין זה סתירה לדבריהם, כפי שביאר בספר ערוך לנר (יג), שהם שני נידונים שונים; נידון אחד הוא האם יש בחפץ של הקדש שוה פרוטה, ובוה אמרינן דבקדושת מזבח לא בעינן שוויות בחפץ. ונידון אחר הוא על גדר ההנאה, שאם אין במעשהו הנאת שווי, אין זו הנאה המחייבת במעילה, וזה שייך אף בקדושת מזבח דעכ"פ בעינן שיהנה ממנו. ועל כן אכילת בשר המוסרה אינה מעשה של הנאה שכן אכילה זו אינה שוה דמים, משא"כ דבר הראוי לאכילה אלא שאסור בהנאה, אעפ"י שאין דמים לחפץ, יש דמים לפעולה שהרי אכילה כזו שוה היא אצל האוכל שוה פרוטה].

ויסוד החילוק הוא שהקדש בדק הבית הריהו שייך לרשות הממונית של הקדש, וזה עיקר פעולת ההקדשה - מסירת הדבר לבעלות ההקדש, הלכך חיוב המעילה בו הוא על ההוצאה מהרשות הממונית, משא"כ קדושת מזבח עיקרה התפסת החפץ בקדושה אבל אין שם העברת בעלות ממונית, שאין ה'מזבח' רשות ממון.

וכן נקט הגר"ח (בפ"ז דב"ק - בענין הגונב מן ההקדש, ומובא בברכת שמואל ב"ק סי' לד) חילוק זה, ותרוץ בזה קושיית התוס' (עו. ד"ה והשתא. ונראה שיש לפרש דברי הגר"ח ככוונת התוס' גופייהו בחילוקם) על מה שאמרו (שם) גנב שור והקדיש פטור מארבעה וחמשה דלא דמי למכירה משום 'דמעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן', ואילו להלן שם (עט). אמרינן גנב והקדיש משלם ד' וה' - דהתם בקדשי בדק הבית דלא מיקרו על שם בעליהם כיון שהם ברשות הממונית של 'בדק הבית', משא"כ בקדושת מזבח אין כאן העברת רשות מפני שאין רשות ממונית למזבח, אלא אך התפסת החפץ בקדושה. [ומה דמיקרי 'ממון גבוה' עניינו רק שהוגבלה בעלות ההדיט כתוצאה מדיני ההקדש שחלו על החפץ, וכמו מעשר שני ממון גבוה אליבא דר"מ - כבאור הגר"ח

הדבר לומר שהמעילה אינה איסור הנאה בעלמא אלא מעשה לקיחה בחפץ מיעודו ומצוותו. ומובן א"כ שמצטרפים שני סוגי ההקדשות לחיוב מעילה, כי עיקר דין מעילה אחד הוא [וזה דלא כהנתיבות שנקט שבקדשי מזבח תשלומי המעילה הם כפרה ובקדשי בדק הבית הם ממוןא]. וכן אין קיימת סברת 'לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב' במעילה שאין ענינה איסור הנאה אלא 'לקיחה'. ומאיך צדקו כל הראיות הנ"ל שקדשי בדק הבית עיקרם קנין ממון, וקדשי מזבח עיקרם התפסת קדושה, כלומר שמוקדשים למצוותם המסוימת.

והמעם שיש מעילה בנותר, הגם שכבר אין בו יעוד למצוה - פירש רש"י בכריתות (כג.) שלכך יש בו מעילה, משום דחזי לגבוה שאם עלה לא ירד. וצ"ע אליו הגרעק"א בגליון הש"ס בדף יג על דברי התוס' ישנים הנ"ל. והנה יש שהבינו כוונת רעק"א להעיר שרש"י חולק על סברת התוס' ישנים שבקדשי מזבח לא בעינן שווי דמים בהקדש שעל כן יש מעילה בנותר, ואילו רש"י בא להוציא מסברא זו ולכך נתן טעם אחר שיש מעילה בנותר כי גם בו יש שימוש מסוים לגבוה כיון דאם עלו לא ירדו הלכך יש בזה חסרון השתמשות מהקדש". אך נראה שאין כאן מחלוקת כלל אלא אדרבה השלמה לסברת התו"י - שהרי בזה שאם עלו לא ירדו לא נעשה בר דמים - אלא רש"י בא לבאר מדוע יש מעילה בנותר והלא אינו מיועד לשום מצוה, על כך פירש כיון שיש בו עדיין קיום הקטרה שאם עלו לא ירדו, לכך יש בו מעילה שע"י אכילת הנותר הרי הוא 'לוקח' מצוה זו". והתבאר עוד הדברים בארוכה בשיעור בענין מעילה".

ערתה מתבארת היטב הסברא שיש מעילה בהרחת הקטורת בשעה שמעלה תמרתה, והלא ריח אין בו משום מעילה, כשם שאם מריח לאחר שעלתה תמרתו לא מעל הגם שלא נעשית מצות הדישון עדיין - אך לפי האמור נחא, כי אמנם המריח דבר של הקדש שאינו מיועד להרחה, לא מעל כיון שאין בהרחה משום ביטול מצוותו שהרי אין ההרחה מענין המצוה כלל", אבל קטורת שמצוותה היא בהעלאת ריח הרי כשמריח בו הדיוט יש במעשה זה 'לקיחת המצוה', והרי זהו גדר מעילה בקדשי מזבח, לשנות את יעוד הדבר ומצוותו [ואעפ"י שלמעשה לא נתבטלה המצוה ע"י הרחתו, מ"מ המעשה עצמו הינו מעשה המנגד בצביונו ובמהותו למצוה, כי תחת היות הדבר מיועד לקודש הוא משנה את יעודו להיות משמש גם להנאת הדיוט]. ואולם לאחר שעלתה תמרתה וכבר נתקיימה מצות הריח, הרי מעתה הוי דשן בעלמא הלכך אין בהרחתו מעילה כיון שאין בזה

י וכן בקה"י (כריתות ה) נקט דלא כהנתיבות, דהא ליכא אלא חד קרא בדן מעילה, ומהי תיתי לחלקה, שיש ממנה ממון ויש כפרה. ונקט ששניהם מתורת גזל אלא שבקדו"ד בעינן גולת דמים דוקא ובקדוה"ג אף בפגיעה וגולת ההקדש ללא פגיעת דמים מיקרי 'גזל'. וזה קרוב לגדר המבואר בפנים.

יא ע' קה"י מעילה א וכריתות ה שנקט דרש"י אינו מסכים עם סברת התו"י.

יב הגם שאינו מיועד למצוה זו והרי אסור להעלותו לכתחילה, ומאי לקיחת מצוה איכא - ונראה דדינא דאם עלה לא ירד רק גורם שיש חלות קדושה בנותר [ולא הוי כקדשים שמתו או דבר שכבר נעשתה מצוותו], וממילא יש בו מעילה על כך שמחיש את הקדושה מהעולם ע"י אכילתו. ולפי"ז יתכן שאם נהנה מהבשר ולא החסירו כלום י"ל שפטור דהא לקיחה ליכא דהא אין רשות ממונית למזבח, ובטול מצוה ליכא שהרי אינו מיועד לשום מצוה. אך קשה אם כן בשופר של עולה שאין בו לקיחת מצוה מדוע מעל [ובקה"י פירש שהוקדש לדמי עולה שאין בו אלא קדו"ד]. וצ"ע.

יג שיעור קנד.

יד וכי"ב מצינו (במתמיד כח סע"א) שהכהן המשכים לתרומת הדשן היה מהלך לאור המערכה ללא נר בידו, שהואיל ואש המערכה עשויה להקטרה ולא להאיר אין בזה מעילה [ולצורך עבודה מסתבר שלא אסרו כענין שאסרו בקול ומראה בקול בעלמא]. ע' שם משמואל חנוכה (ליל ה). ונראה לפי האמור, שהמוליך את המנורה ובעשית ההדלקה מתכוין ליהנות מהאור מעל, כמריח בקטורה.

שכתב להוכיח שחיוב מעילה מדין גזל הוא [ויישב בזה קושית התוס' מדוע צריך קרא לאסור לפועל הבא בכרם של הקדש לאכול מפירותיו, תיפול"ל שאסור מטעם מעילה דהרי לא הותרו איסורים לפועל, כגון אם היה נזיר וכד' - ופירש שכיון שאיסור מעילה הוא משום גזל, הרי אם יש לו רשות וזכות ממונית לאכול מהפירות, מעיקרא אין לבוא משום מעילה, כשם שאין בדבר גזל, שהרי פועל המותר לו לאכול, לא משום התר איסור גזל אתינן עלה אלא כיון שהרשות נתונה לו ממילא אין כאן גזל, ה"נ מעיקרא ליכא מעילה], ממה שכתב הרמב"ם (מעילה ז,א) שהאומר לחברו לאכול בשר עולה, האוכל מעל ולא המשלח מפני שאין שליח לדבר עבירה. וקשה, תיפוק ליה דאפילו לדעת שמאי הזקן שיש שליח לדבר עבירה הרי לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב [כדאמרינן בקדושין (מג) דמודה שמאי באומר לשלוחו צא ובעול את הערוה ואכול את החלב שהשליח חייב ולא המשלח. והיא קושית התוס' שם, והם תירצו דמירי בהגבהה ללא הנאה, אבל על הרמב"ם קשה]. וכתב הגר"ח דכיון דכל עיקר איסורא דנהנה במעילה הוא רק מדין גולת הקדש, אין שייך בזה הדין לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב, מידי דהוי כשאר גזילות דעלמא שלא ע"י הנאה. וקשה טובא הלא התם בקדשי מזבח איירינן, בכשר עולה, ומשם הוכיח הגר"ח דמדין גזל הוא, וכיצד סתר משנתו לחלק בין קדשי בדק הבית לקדשי מזבח".

ר) אך באור הענין עפ"י מה שכתב רש"י (בפסחים כז: וביתר הרחבה בערכין כא.) בטעמא דמלתא דמעילה מוציאה את החפץ לחולין, מפני שאין 'מעילה' אלא בכל מקום אלא 'שינוי' (כדאמרינן במעילה יח.), שנסתנה הדבר מקדושתו. [הגרא"ו חקר אם מעשה המעילה הוא הגורם המחלל או חיוב המעילה. ולא העיר שמפרש"י כאן מבואר שהמעילה גופא היא המחללת, כי זו היא מהותה של המעילה, שינוי מהקדש לחולין]. ויש לשאול הלא בבהמה וכלי שרת יש מועל אחר מועל כי אינם יוצאים לחולין ע"י המעילה - הרי שיש תורת 'מעילה' גם בלא שינוי החפץ מרשות הקדש לחולין, וא"כ מנין שבשאר דברים ההקדש מתחלל במעילה.

א"א באור הדבר הוא שאמנם ענין המעילה אחד הוא בכל סוגי ההקדשות, והוא: שינוי והוצאת החפץ מקדושתו. אלא שבכל הקדש והקדש משתנה אופיו של השינוי לפי מהותה של הקדושה; בקדושת בדק הבית שענינה קנין ורשות ממונית של ההקדש, הרי ה'מעילה' שבה היא הוצאת החפץ מהרשות הממונית של ההקדש, ואילו בקדשי מזבח אין שם רשות ממונית והקדושה נובעת מצד שהדבר מיועד לעשות בו מצוה מסוימת, להיקרב (בבהמה וכד') או לשמש להקרבה (בכלי שרת), ואם כן המעילה בהם היינו השינוי מהיעוד, כלומר לקיחת החפץ ממצוותו. נמצא אם כן שלעולם המעילה היא מענין 'גזל', אלא שבקדשי בדק הבית הוא גזל ממון ובקדשי מזבח היינו לקיחת המצוה. וזהו ענין 'גזל' המבואר בדברי הגר"ח והגרש"ש, לא גזל ממון אלא השתמשו בלשון מושאלת, ועיקר

ט אולי יש לתרץ דבקדשי מזבח תרתי איכא, הן משום גזל הן משום איסור הנאה [וכן נקטו הגרא"ו ובקהלות יעקב ריש מעילה, דאף קדשי מזבח בכלל ממון הקדש. ונראה שכ"מ ברשב"א חולין קלט. במש"כ דלולא קרא הו"א שאף בקדשי מזבח שמרדו נעשו הפקר] וא"כ יש לחייב משום שתי סיבות, ולהכי בנותר חייבים אף בדליכא דמים, וגם אין פוקעת הקדושה בשם שברח, ומאיך המשלח היה חייב אעפ"י שלא נהנה משום לתא דגזל, וכן מצטרפים עם קדשי בדק הבית משום לתא דגולה המשותף בשניהם.

אלא דמדברי הגר"ח גבי גנב שהקדיש משמע לכאורה שאין בקדשי מזבח משום העברת בעלות ולהכי פטור מד' הו". אך לגוף הדבר אין זה מוכרח דלעולם י"ל שנכנס להיות קנין הקדש ומ"מ שאני ממכירה ששינוי הרשות נעשית ממילא ע"י התפסת קדושה ולא באופן ישיר על ידי הגנב. והוא הטעם דבקדשי מזבח אין מעילה בנעשית מצוותו, כי עיקר הקדושה מחמת המצוה הגם שממילא מסתעף גם קנין להקדש.

לקיחת מצוה, הגם שלא נעשית עדיין מצות דישון. וכן כשמריח עצי בשמים של הקדש כפי שהם, אין בהרחה משום ביטול מצוה ודמי למריח מבשר קדשים שאינו מועל, שאין בהרחה משום ביטול יעוד ולקיחת מצות ההקדש, מלבד בשעה שמקטיר ומתכוין להנות מריחה.^{טו}

ב בקדשי מזבח, נראה שאין שם גדר גזל ממוני כי המזבח אינה רשות ממונית, וקדושתם נובעת מחמת יעודם ומצוותם, הלכך גדר מעילה בהם הוא 'לקיחת מצוותם'.

ג נמצא שלעולם גדר דין מעילה היינו 'שינוי' ולקיחת הקודש [ולא איסור הנאה בעלמא כשאר איסוה"נ שבתורה].

אלא שבקדשים שעיקר קדושתם הוא קנין ההקדש, המעילה היא הוצאת הממון מרשות ההקדש, ובקדשים שעיקר קדושתם מחמת מצוותם, המעילה היא הוצאת החפץ ממצוותו ויעודו. (ב-)

(ד)

ב מדברי כמה ראשונים נראה שאין מעילה בריח כשם שאין מעילה בקול ומראה. וכן מורה משמעות סוגית הגמרא. ורק כשמריח הקטורת בשעה שמקטירה - מעל.

טעם הדבר, הואיל והקטורת מצוותה לריח, הרי כשמריחה להנאתו הוא 'לוקח' מצוותה ויעודה, וזהו גדר מעילה כנ"ל. ואולם כשמריח בשמים של הקדש, בין בקדשי בדק הבית בין בקדשי מזבח, וכן כשמריח הקטורת לאחר שעלתה תמרתה ונתקיימה מצוותה - חוזר דינו לכלל הרגיל שאין בריח משום מעילה. (א ד)

טו מרש"י בפסחים משמע שהחילוק בתירוגן הגמרא הוא בין קטורת שהוקטרה במקדש כמצוותה שלא מעל [ובשעה שמעלה על הגחלים היינו 'לאחר שעלתה תמרתו'], לנותן מהקטורת על גבי גחלים בביתו דמעל [וערש"י ריש כריתות ובסו"ס מקור חיים, בחדושים על כריתות מאבי התיבות]. ולפי"ז גם כן משמע כהראשונים דלא הדרין מהנחה קמייתא שריח הוא דבר שאין בו ממש כקול ומראה, ורק אם מניח את הקטורת על הגחלים ומריח מעל משום שמתמש בגוף הסמנים [הגם שעיקר הנאתו רק מהריח. וכמו מנגן בכלי קודש (ע' יום תרועה ר"ה כח ועוד) או עונד תכשיט של הקדש (מעילה יח). הגם שעיקר הנאתו מהקול והמראה מ"מ הרי משתמש בגוף הדבר]. אלא שלרש"י - בניגוד להרמב"ם - אין חילוק בין אחר שעלתה תמרתו למריח בשעה שמעלה. ולכאורה אין מובן לפי"ז מהו שאמרו הטעם דנעשית מצוותו.

עיקרי דברים

א מוכח מכמה סוגיות ומדברי הראשונים שחייב מעילה

ובע"כ לפרש שהטעם שאין בהרחה משום מעילה הוא גופא הטעם שאין מעילה בדבר שנעשית מצוותו, שבריה [וקול ומראה] הואיל ואינו משתמש בגוף הדבר אלא מריחו אין בכך 'לקיחת מצוה' וכמו שנתבאר בפנים, והיינו טעמא שכשמקטירה כדינה וגם מריח באותה שעה פטור, שהרי נעשית מצוותה ובהרחתו אינו מחסיר מהמצוה. ואתי שפיר היטב מדוע הראב"ה סתם שאין מעילה בריח ולא הביא כלל הא דנעשית מצוותו, דלעולם אין מעילה בריח.

לפי"ז נראה שבתרומת הדשן ובגדי כהונה שיש בהם מעילה גם לאחר שנעשית מצוותם, יהיו אסורים מהתורה גם בגונא דקול ומראה וריח, כיון ששם האיסור אינו נובע מלקיחת יעודם.

ונראה שכן מוכח בגמרא, מדפרכינן אמאי אין מעילה בריח הקטורת לאחר שתעלה תמרתו והלא תרומת הדשן דנעשית מצוותו ומועלין בה. הרי משמע דאם יש מעילה בדבר שנעשית מצוותו, יש מעילה גם בריח, והלא אין בו ממש [וע' בחדושי הגרי"ז כריתות ו] - אלא משום שבדברים שיש בהם מעילה לאחר שנעשית מצוותם, יש בהם מעילה גם בהנאה שאין בה לקיחת מצוה.

טז וניחא גם כן הקושיא דלעיל מדוע הוצרכו לסברת 'שאני היכל דלתוכו עשוי' הרי אין שם לתא דגול [והתירוגן דלעיל הנידון הוא כלפי איסורא שיש בקול ומראה וריח, קצת קשה, דבפשוטו הוא איסור דרבנן ולפרש"י (בד"ה אין בהן) דרבנן יש להתיר בלא אפשר ומכוין וא"כ מה הוכיח רבא משם להתירא בנידון לא אפשר ומכוין] - דהיכל קדושת הגוף הוא (להרמב"ן בע"ז נב) ועל כן לולא סברא דלתוכו עשוי הרי הוא משתמש בו לדבר אחר בזמן מלבד המצוה שאליו הוא מיעוד, בדומה להרחת קטורת בשעת הקטרתה.

